

Сухорукова О. А.
*доцент кафедри менеджменту підприємств
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-273-2-10>

ЕКСПОРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ

Експорт як напрям зовнішньоекономічної діяльності забезпечує валютні надходження, характеризує конкурентоспроможність підприємств, надає потужний стимул для їх розвитку, підвищення якості продукції, опанування передових технологій у виробництві та управлінні.

Динаміка експорту України впродовж 2005–2021 рр. характеризувалася значними коливаннями: згідно даних НБУ [1] максимальні обсяги експорту спостерігалися у 2008 році (63 188 млн.дол. США), у 2012 р. (64427 млн. дол. США), у 2021 р. (63113 млн. дол. США). Значне падіння експорту спостерігалось у 2009 році внаслідок світової фінансової кризи (-41,2%), у 2015 році через дестабілізацію та військові дії на Сході країни та економічну кризу (-29,8%).

У товарній структурі експорту впродовж 2005-2021рр. значно зросла частка продовольчих товарів та сировини для їх виробництва (з 13,2% до 43,9%), частка експорту деревини та продукції з неї (з 2,5% до 3,9%) в той же час скоротилася частка чорних і кольорових металів та виробів з них (з 42,8% до 24,9%), машин, устаткування, транспортних засобів (з 13,4% до 6%), товарів хімічної промисловості (з 10,5% до 5%). В цілому частка засобів виробництва у експорті зменшилася з 7,4% до 2,3%.

Очевидним є процес витіснення високотехнологічної продукції на користь товарів з меншим рівнем доданої вартості, утримання вітчизняною економікою периферійної позиції у сучасній світовій економіці.

Наявний дисбаланс товарної структури експорту та імпорту, зокрема, частка машин транспорту і устаткування у імпорті постійно зростала і досягла у 2021 році 31,3%, частка продукції хімічної та пов'язаної з нею галузей досягла 20,6%.

Географічна структура експорту змінилася у бік зростання частки європейського регіону (з 31,9% у 2015 р. до 40,4% у 2021 р.), значного скорочення експорту до країн СНД (з 24,9% у 2015 р. до 11,4% у 2021 р.). Частка країн Азії є вагомим зросла до 31,5%. Нестійкими є показники експорту у країни Африки, поступово зростає експорт у країни Америки (до 9,1% у 2021 р.).

Серед негативних чинників експортної діяльності до 2021 р. зазначалися, зокрема, наступні: 1) морально та фізично застаріла значна частина обладнання; недостатній ресурс та технічна гнучкість, невчасне впровадження провідних науково-технічних розробок у виробництво; 2) низька інвестиційна привабливість; 4) вади податкової, валютної та митної політики; 5) нестабільність політичної ситуації; високий рівень корупції; 6) необґрунтована географічна структура українського товарного експорту; 7) ефект імпортозаміщення, незбалансованість структури експорту та імпорту; 8) вади менеджменту персоналу в частині мотивації та розвитку працівників; 9) неефективність системи управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств та країни [2].

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну має критичні наслідки для економіки країни. Знищується та руйнується промисловий потенціал окупованих та прифронтових територій, відбувається пограбування та вивезення основних засобів (зруйновано або захоплено щонайменше 422 підприємства); станом на вересень 2022 р. лише прямі втрати інфраструктури склали 35,1 млрд дол., підприємств – 9,7 млрд дол. [3].

Це негативно вплинуло й на показники експортної діяльності. Аналіз оперативних даних Державної служби статистики

за 9 міс. 2022 р. [4] засвідчує, що експорт порівняно з аналогічним періодом 2021р. впав на 31,4%, при цьому найбільшим є падіння експорту мінеральних продуктів (-46,5%), продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (-46,6%), полімерних матеріалів, пластмас та виробів з них (-50,9%), маси з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів (-46,1%), виробів з каменю, гіпсу, цементу (-43,5%), недорогих металів та виробів з них (-56,9%, зокрема по експорту чорних металів (-61,6%), нікелю (-69,2%), свинцю (-67,2%). Частка продукції чорної металургії у експорті за цей період скоротилась до 15,6%, при цьому основна частина експорту припала на січень-лютий 2022 р.

По регіонах найбільше падіння експорту за 9 міс. 2022 р. спостерігається у областях окупованих та прифронтової зони: Дніпропетровська область (-45,7%), Донецька (-95,1%), Луганська (-93,3%), Харківська (-52%), Херсонська (-77,1%), Чернігівська (-37%), Сумська (-32,1%).

Загрозою повного знищення економіки країни є ракетні обстріли енергетичної інфраструктури країни, що окрім соціальних наслідків, дезорганізує виробничий та логістичний процес, погіршує умови зберігання продукції, унеможлиблює роботу енергомістких виробництв (в т.ч. експортоорієнтованої металургійної та хімічної промисловості).

Потенційною загрозою для майбутнього відновлення промисловості є руйнування кадрового потенціалу, обумовлене такими процесами як міграція, загибель та каліцтво внаслідок участі у військових діях та під час терористичних атак, етноцид, вивезення працівників та молоді з окупованих територій. Зокрема, за оперативними даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців понад 7,4 млн біженців були змушені залишити Україну, майже 4,7 млн з них отримали тимчасовий захист [5].

Ключовою проблемою є інвестиційне забезпечення виробничої діяльності. Згідно опитувань, проведених Державною службою статистики, очікувані зміни обсягу капітальних інвестицій підприємств промисловості в поточному році порівняно з

попереднім роком складають (-52%), у наступному році очікується скорочення інвестицій ще на 21% [4].

Щодо можливостей активізації експортної діяльності, то вітчизняні підприємці в цілому оцінюють її песимістично. Опитування щодо очікувань промислових підприємств вказує на падіння обсягу іноземних замовлень (за оцінками зробленими у вересні-жовтні 2022 р. кількість підприємств, які оцінюють попит як недостатній, складає 34%, в той час як у попередні роки цей показник коливався в межах 21–30%). Найбільш песимізм проявляється у виробників тютюнових виробів (-57%), паперу (-54%), коксу та продуктів нафтопереробки (-67%), гумових виробів (-58%), металургії (-62%), машин та устаткування (-59%), меблів (-61%), в промисловості з оброблення деревини (-68%). На зменшення іноземних замовлень у наступні 3 місяці очікують 14% усіх опитаних [4].

Таким чином, оперативними завданнями вітчизняних експортерів є збереження кадрового потенціалу, гнучка організація виробничих та логістичних процесів з огляду на безпекові та енергетичні проблеми, диверсифікація фінансового забезпечення, активізація взаємодії з зарубіжними покупцями.

Надалі перед промисловими підприємствами країни стоятиме надскладна задача відновлення виробничих потужностей, кадрового та науково-технічного потенціалу, відновлення позицій та забезпечення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках. Стратегічною передумовою розв'язання цієї задачі є військово-політична перемога, звільнення усіх окупованих територій, утвердження умов та засад політичної та військової безпеки країни.

Актуальними завданнями державних та громадських інституцій є: обґрунтування та реалізація програми стягнення репарацій та відновлення економічної та соціальної сфери, розбудова ресурсно-виробничої та логістичної інфраструктури, формування сучасних виробничих кластерів на основі конкурентних переваг країни; подолання існуючих вад та ґрунтовні інституціонально-правові перетворення; боротьба з корупцією, судовим нігілізмом, популізмом владних органів; формування та реалізація комплексної державної стратегії розвитку

високотехнологічної конкурентоспроможної промисловості, на засадах підтримки інноваційного, освітнього, експортного потенціалу, диверсифікації товарної та регіональної структури виробництва; посилення захисту інтересів товаровиробників на зовнішніх ринках; активізація інформаційної підтримки учасників ЗЕД. Вкрай важливими є заходи державної підтримки, спрямовані на розвиток оборонно-промислового комплексу, як матеріальної основи безпеки держави та одного з драйверів розвитку експорту у майбутньому; інтенсифікація торговельної, виробничої та технологічної кооперації з промисловими підприємствами розвинених країн; позиціонування країни як надійного партнера.

На мікрорівні завданнями управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств є розробка та реалізація загальної та взаємодіючих функціональних стратегій (фінансової, кадрової, виробничої, експортної) за пріоритетами: диверсифікація джерел фінансування виробничої діяльності; підвищення кваліфікації персоналу у сфері міжнародного бізнесу та актуалізація ефективних мотиваційних заходів; впровадження сучасних технологій виробництва та реалізації продукції; імплементація досвіду підприємств країн, які успішно реалізовували програми післявоєнного відновлення; трансформація експортної діяльності у більш складні форми зовнішньоекономічного співробітництва з контрагентами з інших країн.

Література:

1. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_y.pdf.
2. Тарасюк Г. М., Горшкова Л. О. Підходи до вирішення проблем зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2018. № 21. С. 412–415.
3. Загальна сума прямих збитків інфраструктури зросла до \$114.5 млрд. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-infrastrukturi-zrosla-do-114-5-mlrd>.
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Operational data portal. Refugee situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.